

Foto: Tom van Limpt

AANDACHT VOOR DISCOURSE-PARTIKELS IN HET NT₂-ONDERWIJS?

Eigenlijk toch maar wel

Ze zijn de smeerolie van de taal, woordjes als *dan*, *dus*, *soms*, *eigenlijk*, *toch*, *maar*, *wel* en *even*: discourse-partikels. In spontane taal worden ze aan de lopende band gebruikt, maar voor mensen die Nederlands leren zijn ze lastig om onder de knie te krijgen. Ze hebben nog nauwelijks een plek in NT₂-methodes, maar Nijmeegs onderzoek laat zien dat gerichte aandacht het begrip en gebruik stimuleert.

GIJS MULDER, MAUREEN KRÖSSCHELL & HELEN DE HOOP

Discourse-partikels komen in alle talen voor, maar het Nederlands heeft er uitzonderlijk veel (Van der Wouden, 2006). Het zijn onopvallende, meestal korte woordjes die vooral worden gebruikt in face-to-face gesprekken. Je kunt ze vaak weglaten zonder dat de inhoud van wat je zegt wezenlijk wordt aangetast:

- (1) Ga (maar/even/nou/gewoon/eens/toch) op de fiets.
- (2) Ben jij (nou/eigenlijk/soms/wel) gevaccineerd?

Als je *maar*, *even*, *nou* et cetera weglaat, worden deze zin-

nen niet ongrammaticaal en het is dus niet echt 'fout' als je ze niet gebruikt.

Waar moedertaalsprekers al die partikels onbewust en schijnbaar achteloos uit hun mouw schudden, vergt het een enorme inspanning van de taalleerder om ze op dezelfde natuurlijke manier te gebruiken. Partikels hebben eigenschappen die het tweedetaalleeders moeilijk maken. Een definitie uit een woordenboek helpt vaak niet om ze te begrijpen, omdat hetzelfde partikel vaak (subtiel) verschillende functies heeft die bepaald worden door de context en de intonatie. Het komt weleens voor dat de letterlijke vertaling ook wordt gebruikt als partikel in een andere taal, maar die heeft dan door-

gaans niet dezelfde frequentie of gebruiksmogelijkheden: denk aan *zeg* en het Engelse *say*, of *hoor* en het Spaanse *oye*. Ook lastig: partikels klonteren vaak samen. Clusters van vier, zoals in de titel van dit stuk, zijn niet ongebruikelijk.

Sociale interactie

Als partikels zo moeilijk te doorgronden zijn en niet eens onmisbaar, waarom zou je dan moeite doen om ze aan te leren? Omdat partikels een wezenlijk onderdeel zijn van taal en sociale interactie! Ze zijn essentieel om een gesprek soepel te laten verlopen. Met partikels stemmen mensen hun taaluitingen op de ander af: je

kunt er mee laten zien dat je rekening houdt met de ander, er mee aangeven hoe je aankijkt tegen de informatie die je geeft en de ander helpen bij de verwerking daarvan, je kunt er je woorden mee nuanceren of juist kracht bijzetten.

In NT₂-methodes zijn partikels soms onderdeel van het taalaanbod, maar er wordt zelden expliciete aandacht aan besteed. Hoe je dat zou kunnen doen wordt beschreven in een masterscriptie van Maureen Krösschell van de Radboud Universiteit (2021). Zij ontwierp een les over vier partikels met een wisselende moeilijkheidsgraad: *maar* en *wel* (iets minder moeilijk voor NT₂-leerders, blijkt uit eerder onderzoek) en *toch*

Zo'n opgave als het is voor taalleerders om discourse-partikels op een natuurlijke manier te gebruiken, zo moeilijk is het voor moedertaalsprekers om uit te leggen waarom en wanneer je ze gebruikt

en *eigenlijk* (moeilijker om aan te leren). Na de les kregen de cursisten een toets.

Voordat we ingaan op de invulling van de les is het nuttig een idee te krijgen van het gebruik van deze vier partikels. Want zo'n opgave als het is voor taalleerders om discourse-partikels op een natuurlijke manier te gebruiken, zo moeilijk is het voor moedertaalsprekers om uit te leggen waarom en wanneer je ze gebruikt.

Maar, *wel*, *toch* en *eigenlijk* worden alle vier frequent gebruikt en hebben enorm veel gebruiksmogelijkheden. De betekenisverschillen zijn subtiel en worden bepaald door de context en de intonatie. Het volgende overzicht is voornamelijk gebaseerd op het werk van Ad Foolen, Geertje van Bergen en Lotte Hogeweg, allen werkzaam (geweest) aan de Radboud Universiteit en experts op het gebied van discourse-partikels (Van Bergen & Hogeweg, 2021; Foolen, 1993, 2010; Hogeweg, 2009).

Toch

Toch heeft op het eerste gezicht uiteenlopende functies. Een aantal voorbeelden.

- (3) *Ik heb toch gestemd.* (Ik was het eerst niet van plan; of: ik was het van plan en ik heb het gedaan hoewel het me werd afgeraden.)
- (4) *Het is toch niet te geloven!* (Dat vind jij ook, neem ik aan.)
- (5) *Hou toch op met die onzin!* (Je weet al dat ik dat wil; ik heb het al eerder gezegd.)

Uit het eerste voorbeeld spreekt een zekere volharding, maar die zit niet in de laatste twee voorbeelden. Daarin is *toch* onbeklemd en dat maakt de interpretatie nogal anders. Wat alle voorbeelden echter gemeen hebben, is dat ze verwijzen naar de door de gesprekspartners gedeelde achtergrondkennis. In (3) markeer je met *toch* dat de situatie anders is dan die gedeelde kennis (ik weet wat jij weet of vermoedt, maar het zit anders). In (4) en (5) is sprake van een vergelijkbaar contrast, maar dat fungeert hier als een reminder (ik wijs je erop, ik herinner je eraan, dat dit gedeelde kennis is).

Wel

Ook de functies van *wel* verschillen al naargelang het beklemtoond is of niet. Als het beklemtoond is, heeft het een corrigerende of contrasterende functie (*Het is wél waar!*; *Hij wil niet, maar zij wel*). Het onbeklemtoonde *wel* heeft op het eerste gezicht heel andere functies: het wordt onder meer gebruikt om een bewering af te zwakken (*Het feest was wel leuk*), ter geruststelling (*Het komt wel goed*) of om een element van verrassing toe te voegen (*Ik heb wel vijf keer achter elkaar gebeld*).

Hogeweg (2009) betoogt dat deze voorbeelden verwant zijn met het corrigerende of expliciet contrasterende *wel*. Volgens haar zijn alle gevallen van *wel* een ontkenning van een ontkenning. Neem het voorbeeld van het verrassende *wel*. Iedereen weet dat vijf keer achter elkaar bellen veel is. *Wel* ontkent in dit geval dus de onderliggende aanname dat men niet vijf keer achter elkaar belt. *Wel leuk* is vergelijkbaar: een feest kan leuk, neutraal of niet leuk zijn. Als je zegt dat het *niet leuk* was, impliceer je het tegenovergestelde van *leuk*. Met de dubbele ontkenning *wel* ('niet niet leuk') zeg je letterlijk dat het feest zowel leuk als neutraal was, maar je impliceert dat je oordeel tussen neutraal en een beetje leuk in zit.

Eigenlijk

Net als *wel* signaleert *eigenlijk* een contrast tussen de gedeelde kennis van de gesprekspartners, maar het verschil is dat je je met *eigenlijk* verplaatst in de ander: je wijst erop dat de situatie zoals je die naar voren brengt verschilt van wat de ander verwacht.

- (6) *Ik heet eigenlijk Erik.*

Als iedereen je Rik noemt, is deze informatie voor de ander onverwacht. Met *eigenlijk* druk je uit dat die aanname begrijpelijk is (het is gedeelde achtergrondkennis) maar onjuist. Je bedoelt dus: er komt nieuwe informatie aan, het meest voorspelbare is niet aan de hand, dus daar hoeft je geen rekening mee te houden. Een tweede voorbeeld.

- (7) *Peter is eigenlijk een hartstikke aardige vent.*

Hier betekent *eigenlijk*: ik vond Peter eerst niet zo leuk maar bij nader inzien mag ik hem wel. Je weet dat de ander denkt dat Peter onaardig is (gedeelde achtergrondkennis) maar je hebt nieuwe informatie die daartegen ingaat. Nog een voorbeeld.

- (8) *Hoe laat is het eigenlijk?*

De tegenstelling zit hem er hier in dat je deze vraag niet verwacht in de context waarin je hem stelt: bijvoorbeeld als je op een feest bent waar je het erg naar je zin hebt. De gedeelde kennis is dan: als het gezellig is, let je niet op de tijd.

Maar

Ook *maar* heeft een keur aan gebruiksmogelijkheden.

- (9) *Het is maar een spelletje.* (Het stelt niet veel voor.)
- (10) *Ik ben er maar mee gestopt.* (Ik heb besloten te stoppen, al was ik liever doorgegaan.)
- (11) *Ze doet maar!* (Ik ben het er niet mee eens.)
- (12) *Pak maar een biertje.* (Ik geef je toestemming, mocht je daarover twijfelen.)

Er zitten wel patronen in het gebruik van *maar*. Veel voorbeelden hebben gemeen dat ze bepaalde verwachtingen doorbreken of inperken. Deze eigenschap is ook zichtbaar in het voegwoord *maar* (*Ze was klein maar dapper*). Met *maar* wordt ook vaak de strekking van de taaluiting afgezwakt. Dat is vooral duidelijk in voorbeelden met een gebiedende wijs (12). *Maar* haalt de scherpe randjes af van wat als een bevel zou kunnen overkomen. Je maakt duidelijk dat de handeling niet in je eigen belang is maar de ander ten goede komt.

De les en de toets

De bedoeling van de ontworpen les was dat de leerlingen – cursisten van de taalschool VluchtelingenWerk Oost Nederland in Nijmegen – zich bewust zouden worden

van het frequente gebruik van partikels in het Nederlands en in staat zouden zijn het gebruik van *toch*, *wel*, *eigenlijk* en *maar* te herkennen. Omdat de cursisten behoorden tot een groep nieuwkomers in Nederland met een lage leerbaarheid werd nog niet gestreefd naar actief gebruik.

Het idee was de partikels spelenderwijs aan te bieden, in concrete taalgebruikssituaties

Het idee was de partikels spelenderwijs aan te bieden, in concrete taalgebruikssituaties. Er werd gebruikgemaakt van videofragmenten met korte dialogen tussen twee mensen. Centraal in de instructie stonden de taalhandelingen waarin de partikels bij uitstek worden gebruikt. Zo werd voor het onbeklemtoonde *wel* een situatie beschreven waarin iemand aan het woord is die zich enorme zorgen maakt; door *Het komt wel goed* te antwoorden wordt automatisch duidelijk dat je met *wel* iemand kunt geruststellen. In een situatie waarin je een vriend op bezoek hebt die je wilt aanbieden iets te drinken te pakken kun je met *Pak maar een biertje* laten zien dat de gebiedende wijs niet commanderend is als je het woordje *maar* toevoegt. Na deze toepassingen van de partikels gingen de cursisten er zelf mee oefenen. Uit Amerikaans onderzoek (Hernández, 2011) komt naar voren dat Engelstalige leerders van het Spaans speciaal bij de verwerving van partikels baat hebben bij deze methode: het aanbieden van de taalvorm in een functionele, communicatieve activiteit zodat de aandacht daar op een zo natuurlijk mogelijke manier op wordt gevestigd.

In de toets werd een contextzin gegeven, daarna een uitspraak van een fictief persoon en vervolgens een ant-

De uitkomsten van het onderzoek suggereren dat leerders baat hebben bij gericht onderwijs over partikels

woord van een ander fictief persoon, waarin de cursisten een van de vier partikels moesten invullen. Bijvoorbeeld: Jan ontmoet zijn nieuwe baas. De baas zegt: *Hoi, Jan. Jij komt uit Engeland, hoorde ik!* Jan zegt: *Ik kom ... uit België.*

De uitkomsten van het onderzoek suggereren dat leerders baat hebben bij gericht onderwijs over partikels. Om het effect van de les te meten werd dezelfde toets afgenomen bij een vergelijkbare groep cursisten die de les niet hadden gevolgd. De controlegroep maakte de toets over *toch*, *wel*, *eigenlijk* en *maar* beduidend slechter. Niettemin bleek geen van de cursisten die de les hadden gevolgd de toets goed te hebben gemaakt. Eén les bleek hoe dan ook niet voldoende voor een goed begrip van de vier Nederlandse partikels. (Zie het kader voor meer tips.)

Een taal leren opent een deur naar een andere maatschappij en cultuur. Met discourse-partikels kun je 'echt Nederlands' klinken en de communicatie vloeiender laten verlopen. Maar ze zijn niet makkelijk aan te leren en zeker voor mensen die weinig onderwijs hebben genoten of langzaam leren, kunnen ze een struikelblok zijn. Dus ja: besteed nou eigenlijk toch maar wel eens aandacht aan partikels in het vreemdetalenonderwijs – maar op een gerichte, laagdrempelige manier. ■

LITERATUUR

- Bergen, G. van, & Hogeweg, L. (2021). Managing interpersonal discourse expectations: A comparative analysis of contrastive discourse particles in Dutch. *Linguistics*, 59(2), 333–360.
- Foolen, A. (1993). *De betekenis van partikels: Een documentatie van de stand van het onderzoek, met bijzondere aandacht voor maar* [Proefschrift, Radboud Universiteit Nijmegen]. Radboud Repository. <https://repository.ubn.ru.nl/handle/2066/173735>
- Foolen, A. (2010). Partikels volgens de schijf van vijf. *Internationale Neerlandistiek*, 48(2), 41–51.
- Hernández, T. A. (2011). Re-examining the role of explicit instruction and input flood on the acquisition of Spanish discourse markers. *Language Teaching Research*, 15(2), 159–182.
- Hogeweg, L. (2009). The meaning and interpretation of the Dutch particle *wel*. *Journal of Pragmatics*, 41(3), 519–539.
- Krössschell, M. (2021). *Partikelonderwijs voor NT2-leerders? Eigenlijk toch maar wel!* [Masterscriptie, Radboud Universiteit Nijmegen]. https://www.ru.nl/publish/pages/518697/scriptiema_maureen-krosschell_2021.pdf
- Wouden, T. van der. (2006). Partikels: Woordjes die het Nederlands markeren. In N. van der Sijs, J. Stroop, & F. Weerman (Red.), *Wat iedereen van het Nederlands moet weten en waarom* (p. 119–129). Bert Bakker.

Praktische tips voor een les over discourse-partikels

- Uit onderzoek komt naar voren dat *maar* en het beklemtoonde *wel* de beste partikels zijn om mee te beginnen. Wees je ervan bewust dat het partikel *wel* voor sommige NT2-leerders hetzelfde klinkt als het woord *wil*.
- Zonder context is het onmogelijk het gebruik van partikels te begrijpen. Losse voorbeeldzinnen zijn niet genoeg, er moet altijd meer context worden gegeven. Dat kan door de voorbeeldzin vooraf te laten gaan door een andere zin of de zin met het partikel onderdeel te maken van een korte dialoog. Bijvoorbeeld: —*Hou jij niet van katten?* —*Ik hou wél van katten!*
- Je kunt ook context geven met mimiek en intonatie. Dit bleek aan te slaan bij de cursisten. Zo zei de docent eerst met een boos gezicht, op commanderende toon: *Ga zitten!* en vervolgens glimlachend en vriendelijk: *Ga maar zitten!*
- Het gebruik van vaste formules is ook geschikt om partikels aan te leren, zo suggereert het onderzoek. Sommige partikels worden immers vaak in vaste constructies gebruikt. Een voorbeeld is een wenszin met *maar*: *Als ik de toets maar haal*. Dit soort constructies leken de cursisten goed te kunnen onthouden.
- Benadruk dat het gebruik van partikels niet 'goed' of 'fout' is, maar dat ze in bepaalde situaties van pas komen.
- Elke les kort aandacht besteden aan partikels is waarschijnlijk beter dan één hele les over dit onderwerp. De cursisten gaven na verloop van tijd aan dat ze een les van drie uur over partikels te veel vonden.
- Wil je meer inspiratie opdoen voor je eigen les? Het lesplan, de oefeningen en de toets die voor dit onderzoek zijn ontwikkeld zijn na te lezen in de Radboud Data Repository via de volgende link: <<https://doi.org/10.34973/pw6f-ng18>>.

films en series

Azzuri: Road to Wembley

Kijken naar een sportdocumentaire terwijl je de uitkomst al weet, maakt het natuurlijk wel een stuk minder spannend. Maar daar gaat het niet om in deze Italiaanse documentaire. Het verslag van het zo succesvolle Europese kampioenschap 2020 laat zien hoe het Italiaanse voetbalteam zich voorbereidt op het kampioenschap, de tegenslagen en de overwinningen. Per dag laat het zien wat er speelt, hoe spelers omgaan met teleurstellingen, maar het laat vooral de enorme teamspirit zien die het team in staat stelde om uiteindelijk kampioen te worden. Niet dat het allemaal heel hoogstaand is: de onderlinge praatjes tussen de spelers en zelfs de toespraken van de trainer lijken vaak slechts gebakken lucht, maar ze missen hun uitwerking niet. Ook de kinderlijke vreugde van de spelers en de liedjes die ze in het vliegtuig zingen na weer een overwinning hebben zo hun functie. Zelfs voor niet-voetballiefhebbers is dit een intrigerend proces om te zien, de grote emoties die loskomen bij de spelersgroep en hoe de coachingstaf hiermee omgaat. Een vermakelijke documentaire die bij grote groepen leerlingen zeker in de smaak zal vallen.

Azzuri: Road to Wembley, te zien op Netflix

El Caso Figo

El Caso Figo

Een documentaire over een van de meest in het oog springende transfers in de voetbalgeschiedenis en de speler die daar deel van uitmaakte: Luis Figo. Figo was de belangrijkste speler van het elftal van Barcelona en voelde zich daar als een vis in het water. Hij was mateloos populair bij de *socios*, maar voelde zich niet altijd gewaardeerd door het bestuur van de club. Pérez, een van de voorzitterskandidaten bij Real Madrid, bouwt zijn hele campagne rond de belofte dat hij Figo naar Madrid zal halen als hij daadwerkelijk gekozen wordt. Figo heeft een afkoopsom van 60 miljoen euro in zijn contract staan, een bedrag waarvan niemand verwacht dat het ooit betaald zal worden. Als Figo zich dan ook meldt bij voorzitter Núñez van Barcelona, neemt deze het verhaal niet serieus. En zo gaat Figo uiteindelijk naar de aartsrivaal, min of meer tegen zijn zin in. Pijnlijk zijn de beelden van de aanvaller bij zijn presentatie bij Madrid: er kan geen lachje af. Figo wordt daarmee in één keer van de meest populaire de meest gehate persoon in Barcelona. Een verhaal over het miljoenen spel dat over de rug van de speler werd gespeeld.

El Caso Figo, te zien op Netflix

The Redeem Team

Amerika is geschokt. Na een jarenlange hegemonie op de Olympische Spelen wordt het ineens duidelijk dat basketbal niet meer alleen een Amerikaanse sport is. Na een grote teleurstelling bij de Spelen van 2004 (brons) is het de bedoeling dat de gouden medaille in 2008 weer naar Amerika toe gaat. Maar nu wordt het proces veel beter begeleid. Drie jaar van tevoren komt het team al bij elkaar in Las Vegas om te beginnen met het op elkaar inspelen. In 2006 volgt nog een teleurstelling: het team wordt geen wereldkampioen. Alle ogen zijn op Amerika gericht in Beijing en we volgen het team tot in de bloedstollende finale tegen Spanje. De documentaire is een leuk inzicht in de wereld van de NBA, maar heeft niet al te veel diepgang. Vooral veel patriotisme, soldaten die hun leven hebben gegeven voor het volk, generaals die praten over verantwoordelijkheid naar het Amerikaanse volk. Toch wel de moeite waard, al zijn er betere documentaires over basketbal (*Last Dance*, *Last Chance U*), maar dat zijn series met veel afleveringen. Zeker geschikt voor in de klas, te gebruiken vanaf de onderbouw.

The Redeem Team, te zien op Netflix